

«Сейфуллин оқулары – 16: Жаңа формациядағы жастар ғылыми-Қазақстанның болашағы» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары =Материалы Международной научно-теоретической конференции «Сейфуллинские чтения – 16: Молодежная наука, новой формации - будущее Казахстана. - 2020. - Т.І, Ч.1 - Б.91-92

СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰРҒАҚ ДАЛАЛЫ АЙМАҚ ЖАҒДАЙЫНДА ЖҰМСАҚ БИДАЙ СОРТТАРЫН САПАСЫНЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ

Әбдірахман Н.

Қазақстанның ауыл шаруашылығын дамытуда бидай өндірісі ең тартымды сала болып табылады. Еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде қатты бидайдың маңызы айтарлықтай. Оның астығынан жоғары сапалы мәнней жармасын, құнды макарон, кондитер өнімдерін өндіреді. Сыртқы саудада оның астығы жұсақ бидайдан жоғары бағаланады, бәсекеге қабілеттілігі даутудырмайды. Агроөнеркәсіп кешенінде және еліміздің экономикасында бидай өндірісі алдыңғы орындардың бірін иеленеді. Мұнда дәнді дақылдардың егістік аумағы бүкіл егістіктің 80% астамын алып жатса, оның ішінде бидайдың үлесі 65-70% жетеді [1].

Бидай сұрыптары құрамындағы эндосперманың (80-84%) мөлшеріне байланысты бағаланады. Жұмсақ бидайдың сорттарын өсірудегі негізгі мәселелері сорттардың өнімділігін арттыру және технологиялық элементтерін жақсарту болып табылады. Бидай тағамдық, нан өнеркәсібі шикізатына жоғары талаптар қояды. Бидай дәнінің барынша құнды бөлігі – ақуыз және дән уызы. Ең сапалы клейковина ол бидай астығында болады. [2].

Жаздық жұмсақ бидайдан жоғары өнімді алу үшін дақылға қолайлы ауа-райы жағдайымен және де агротехникалық шаралар дұрыс сақталған жағдайда алуға болады. Жалпы айтқанда, Солтүстік Қазақстан климаты тұрақсыздықпен, шұғыл континенттігімен ерекшеленеді. Соған қарамай бұл жерде күшті және бағалы бидайдың жоғарғы өнімдерін алуға болады [3]

Жер шары халқының жартысынан көбі негізінен бидаймен – нан, макарон, кондитер өнімдері т.б. қоректенеді. Аталған өнімдердің қоректілігі жоғары болып, халық мұқтажын қанағаттандыру үшін оларда бағалы сапа көрсеткіштері мен қасиеттері болған абзал [1].

Жоғары сапалы өнім алудың маңызды шарттарының бірі - жоғары сапалы тұқым, өндіріске өнімділігі жоғары жаңа сорттарды, суыққа төзімді, құрғақшылыққа, аурулар мен зиянкестерге жоғары төзімділікке ие сорттарды енгізу. Әр сорттың өзіндік биологиялық және шаруашылық маңызы бар екені белгілі және өсіру жағдайларға байланысты әр түрлі талап қояды [4]. Жаздық жұмсақ бидай сорттарының өнімділігімен сапасы көрсеткіштері 1 – кестеде көрсетілген.

Кесте – 1. Жаздық жұмсақ бидай сорттарының өнімділігімен сапасы көрсеткіштері, ц/га, 2019 жыл

№	Сорт атауы	Өнімділік ц/га	Ақуыз мөлшері,%	ИДК, %
1	Шортандинская 2014st	25,3	21,5	76,8
2	Эритроспермум 35	28,4	20,0	78,6
3	Казахстанский раннеспелая	24,5	17,6	74,4
4	XN-15	23,1	25,8	82,4
5	XN-19	15,4	22,5	72,4

Стандарт сорт Шортандинская 2014 пен салыстырғанда отандық сорттардың өнімділігі жоғары болды. Ең жоғарғы көрсеткіш Эритроспермум 35 сортында 28,4 ц/га. Ал ең төменгі өнімділікті XN-19 сорты 15,4 ц/га көрсетті.

Талдау нәтижелері бойынша жұмсақ бидай сорттарының тұқымының құрамындағы ақуыз мөлшері қытай селекциясынан сынама ретінде алынған XN-15 сортында жоғары көрсеткішке ие болғаны байқалды – 25,8%. Ал салыстырмалы түрдегі төменгі көрсеткіш Эритроспермум 35 сортында белгілі болды – 17,6%

Жұмсақ бидай сорттарының клейковина, ақуыз көрсеткіштері бидай сапасын көрсететін негізгі көрсеткіштер. Бидай белогінің көптігі, уызының жиырымдылығы және созылымдығы жағынан көзге түседі.

Ұн мен судан қамыр илеп, кішкене тұрғызсақ, содан кейін ақырын сумен жуатын болсақ, крахмал жуылғаннан соң ақшыл сұр түсті тығыз эластикалы масса қалады. Бұл клейковина болып табылады. Бидай ұнының наубайханалық қасиеті клейковина мөлшері мен сапасына байланысты [1].

Қазіргі таңда азық-түлік мәселесін шешу бүкіл ғаламшардағы халықтың тіршілігін қамтамасыз ету негізі, бірінші кезекте ауыл шаруашылығының оның негізгі саласы – өсімдік шаруашылығының тиімді жұмыс атқаруына байланысты болып келеді. Астық дақылдарын өсіру Қазақстанның ауыл шаруашылығының дамуының әлеуетті бағыты болып табылады. Ал бидай тек стратегиялық дақыл болып қана қоймай, сондай-ақ, халық шаруашылығында маңызы бар, ұлтымыздың ең негізгі байлығы болып табылады. Ол елімізді қаншама жылдар бойы нан өнімдерімен қамтамасыз етіп келеді [1].

Әдебиеттер тізімі

1. Өсімдік шаруашылығы./ Қ.К.Әрінов, Қ.М.Мұсынов, А.Қ Апушев, т.б.- Амаы:- ЖШС РПБК «Дәуір»,2011 – 632 б.
2. Қазақ энцикопедиясы. 9-том
3. Al-Toby, A.L.J., Al-Taher, F.M.M.Use of different treatments to increase the efficiency of flag leaf and the parts of the spike on the dry matter production of wheat crop *Triticumaestivum*L.PlantArchives19, с. 1344-1348. 2019
4. Четвериков, Ф.П. Влияние абиотических факторов на урожайность озимой пшеницы в сухостепной зоне Заволжья [Текст] / Ф.П. Четвериков, Е.П. Денисов, А.П. Солодовников и др. // Зерновое хозяйство России. – 2012. – № 6. – С. 50-58.

